

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

**Etnické stereotypy, postoje a předsudky u dětí a mládeže
v Praze**

Kateřina Trefná

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Karel Hnilica, CSc.

Praha 2017

Prague College of Psychosocial Studies

**The stereotypes, attitudes and prejudices towards
ethnic minorities in children and adolescents in Prague**

Kateřina Trefná

The Diploma Thesis Work Supervisor: Doc. PhDr. Karel Hnilica,
CSc.

Prague 2017

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně. Veškeré použité podklady, ze kterých jsem čerpala informace, jsou uvedeny v seznamu použité literatury a citovány v textu podle normy ČSN ISO 690.

V Praze dne .....

Podpis .....

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala panu Doc. PhDr. Karlovi Hnilicovi, CSc. za odborné vedení práce, věcné připomínky a vstřícnost při konzultacích ohledně vypracovávání této bakalářské práce.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá tématem implicitních postojů. Autorka se v teoretické části věnuje postojům, jejich struktuře a funkcím. Dále pak je věnovaná pozornost stereotypům, předsudkům a dalším pojmům, které mohou z předsudků vyústit, jako například diskriminace a rasismus.

V empirické části jsou zkoumány implicitní postoje u třiceti dětí a třiceti adolescentů vůči Romům a Vietnamcům. Výzkum je proveden pomocí Testu implicitních asociací. Veškeré závěry jsou v práci podrobně diskutovány.

Klíčová slova

postoj, implicitní postoj, předsudky, stereotypy, Romové, Vietnamci

Abstract

This bachelor thesis deals with the theme of implicit attitudes. The theoretical part is dedicated to attitudes, their structure and functions. Furthermore, the author discusses stereotypes, prejudices and to other concepts that can result from prejudice including discrimination and racism.

In the empirical part of the thesis, the author analyses implicit attitudes in 30 children and 30 adolescents towards the Romani and the Vietnamese. The research is done using the Implicit Association Test. The conclusions drawn from this research are then discussed.

Key words

attitude, implicit attitude, prejudices, stereotypes, the Romani, the Vietnamese

TEORETICKÁ ČÁST	10
1 Vymezení základních pojmů a definic.....	10
1.1 Postoje	10
1.1.1 Implicitní a explicitní postoje	12
1.2 Předsudky	12
1.2.1 Projev předsudku	14
1.2.2 Co souvisí s předsudky a v jaké formy mohou vyústit	14
1.3 Stereotypy.....	18
1.3.1 Jaký je rozdíl mezi předsudky a stereotypy?	20
2 Teoretické přístupy o vzniku předsudků u dětí.....	21
2.1 Teorie emocionální nepřizpůsobivosti	21
2.2 Teorie prostředí	22
2.3 Sociokognitivní teorie	23
2.4 Teorie sociální identity.....	23
2.5 Faktory ovlivňující rasové postoje u dětí	25
2.5.1 Rodina	25
2.5.2 Média	26
2.5.3 Škola	26
3 Etnické a národnostní menšiny	27
3.1 Etnická menšina	27
3.2 Národnostní menšina.....	28
3.3 Romové	29
3.4 Vietnamci	31
EMPIRICKÁ ČÁST	33
4 Metodika	33
4.1 Cíl výzkumu	33
4.2 Hypotézy	33

4.3	Výběr zkoumaných osob.....	34
4.4	Výzkumná metoda.....	34
5	Výsledky	37
5.1	Vyhodnocení výsledků.....	37
5.2	Omezení výzkumu a doporučení pro další výzkum.....	38
	Závěr	40
	Seznam použité literatury	42
	Internetové zdroje	43

Úvod

Rasismus a předsudky vůči jiným etnickým minoritám jsou odjakživa častým jevem napříč kulturami. Julian Barnes, soudobý anglický spisovatel, rasismus pojmenoval slovy: „Jedná se o nejostudnější, nejzvířečtější součást lidského bytí.“ Ani silná míra globalizace toto téma nesmazala, ba naopak, v mnohých případech ho jen podpořila. Předsudky vůči etnickým minoritám, jiným náboženstvím apod. se nevyhýbají ani nejvyspělejším státům dnešního světa. Nezdravý růst těchto předsudků představuje velký problém, který může eskalovat do silných projevů extremismu. Odborníci se shodují, že tyto tendence mohou být ohrožením moderní společnosti a demokracie.

Jednou z nejohroženějších menšin ze strany majority v České Republice jsou Romové. „Často jsou Romové vykreslováni jako kriminálníci a příživníci. Tento trend pak zneužívají i politici napříč stranami a Romové se v jejich vyjádřeních často stávají příčinou všech neúspěchů,“ komentuje Zdeněk Ryšavý, autor ze sdružení Romea. Mnoho studií se zaměřuje na předsudky u dospělých lidí. Byla provedena řada studií, které se zaměřovaly na předsudky u dospělých lidí. Výzkumy však poukazují na to, že tvorba předsudků začíná již v raných letech.

Z toho vyplývá, že postoje vůči jiným etnickým skupinám se aktivně formují už v dětském věku. Proto se ministerstvo, například zavedením multikulturní výuky do škol, snaží edukovat mladou generaci a vést ji k větší toleranci.

Není ale nejprve potřeba zjistit, jak děti odlišně vypadající jedince vnímají? V České Republice zatím neexistuje mnoho výzkumů, které by se zajímaly právě o reakce dětí na rasově nebo etnicky odlišné jedince. A to byl také mimo jiné autorčin důvod, proč si vybrala dané téma. Ráda by tím podpořila tuto problematiku.

Cíle této bakalářské práce jsou dva. Prvním je zjistit, zda děti rozlišují mezi sebou, že je někdo jiného etnika. Druhý cíl zkoumá případné pocitové konotace dětí právě k etnikům Romů a Vietnamců. K získání potřebných dat je použit test implicitních asociací. Autorka textu si tímto zkoumáním klade otázku, zda je možná přeměna postojů vůči etnikům během dospívání, nebo jestli zůstávají stejné. Proto porovnává výsledky výzkumu u dětí třetích a devátých tříd

základních škol. Autorka chce přispět k poznání toho, jak děti vnímají odlišné rasy, jak hodnotí rasové rozdíly, a jaké mají postoje vůči jiným etnikům.

Bakalářská práce je rozdělena na dvě části, teoretickou a empirickou. V první části se autorka zabývá vymezením základních pojmů, teoretických přístupů ke vzniku předsudků u dětí a představením etnicit, se kterými se pracuje v části empirické. Teoretická část čerpá od autorů jako například Allport, Aboud. Ve druhé, empirické, části autorka popisuje metodiku práce a pomocí testu implicitních asociací sbírá data, která následně analyzuje a odpovídá pomocí získaných výsledků na její výzkumné otázky. Poslední část bakalářské práce věnuje diskuzi. Ta porovnává dosažené výsledky s hypotézami, které si před výzkumem stanovila, a které jsou popsány v kapitole číslo 5. Zároveň se v této části zamýšlí i nad případnými nedostatky a limity v průběhu výzkumu.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Vymezení základních pojmů a definic

1.1 Postoje

Etymologický původ termínu postoj, v anglickém překladu attitude souvisí s latinským slovem aptus. V překladu slovo znamená připraven, vystrojen. Angličtina pod daným slovem rozumí stav mentální připravenosti k jednání a pohybový, motorický postoj (NOVÁK, 2002).

Definic postojů je velmi mnoho. Ačkoliv se v mnohém liší, často mají tendenci definovat postoj tak, že se ve své podstatě jedná o subjektivní hodnocení jakékoliv entity (GÁLIK, 2012).

Podle amerických psychologů A. H. Eagly a S. Chaiken se dá postoj definovat jako psychologická tendence projevující se v hodnocení konkrétní entity, s určitým stupněm upřednostňování nebo odmítání. Většinu postojů získáváme v průběhu našeho života prostřednictvím našich osobních zkušeností s objekty, nebo zprostředkovaně, sociálním učením (cit. dle VÝROST, 2010).

Karel Hnilica definuje postoj ke kategorii jako „*hodnocení jedinců a v zaujímání emocionálních postojů k nim na základě jejich příslušnosti k dané sociální kategorii. Podmnožina postojů ke kategorii, která je pokládána za příčinu diskriminace, bývá označováno jako předsudky.*“ (HNILICA, 2010, s. 18)

Struktura postojů je složitá a může se projevovat na různých úrovních. Postoje se většinou rozdělují na tři dimenze pomocí tří komponentního (trojkomponentního) modelu, přičemž každá dimenze přispívá k celku. Tyto tři komponenty se rozdělují na následující:

Kognitivní dimenze - týká se názorů a myšlenek, které osoba má o daném předmětu.

Emocionální dimenze – týká se emocí nebo emocionálních reakcí, které objekt vyvolává, tedy to, co osoba cítí k předmětu.

Konativní nebo behaviorální dimenze – týká se sklonů k chování nebo jednání ve vztahu k předmětu postoje.

Jednotlivé definice se rozdělují v názorech ohledně toho, která z těchto tří dimenzí hraje největší roli, podle Hayesové jsou důležité všechny tři (HAYESOVÁ, 2003).

Existuje mnoho definic, které mluví o různých funkcích postojů. Nejobecnější odpovědí je však tvrzení od L. Festingera (1964), že postoje umožňují člověku adaptovat se na prostředí. Mezi další funkce postojů se řadí funkce poznávací, která pomáhá organizovat zkušenosti a zpracovávat informace o světě, dále pak funkce instrumentální, maximalizující zisky a minimalizující ztráty. To znamená, že pomáhá dosáhnout zvolených cílů a zároveň se snaží vyhnout nepříjemným okolnostem. Prostřednictvím hodnotové funkce vyjadřuje postoj hodnoty jedince nebo odráží jeho sebepojetí. A nakonec skrze ego-obranné funkce chrání jedince před konflikty, pomáhá mu zachovávat integritu osobnosti, snadněji zvládat konflikty a náročné situace a udržuje stabilitu sebeobrazu. Sociálně adjustační funkce postojů zprostředkovává vztahy k jiným lidem. (cit. dle VÝROST, 2010)

Smith, Bruner a White (1964) popsali celkem tři funkce. Jsou jimi hodnocení objektů, sociální přizpůsobení a externalizace. Hodnocení podle nich lidem umožňuje reagovat na známé objekty už částečně předem daným způsobem, a nemusí se tedy k těmto věcem nebo situacím vztahovat pokaždé znovu. Ve vztahu k negativním zkušenostem s okolním světem je to výhodné, protože vytvořením negativních postojů, jde lépe těmto zkušenostem předcházet.

V sociálním přizpůsobení postoje slouží jako utužování sounáležitosti se skupinou. Má-li člověk podobný názor nebo postoj se svoji referenční skupinou, vyjadřují tím, že se jim podobá. Může tomu být i naopak, kdy člověk s referenční skupinou nesouhlasí. Tím se pak člověk může vymezit, ukázat rozdíl, který mezi nimi existuje. Sociální přizpůsobení tedy pomáhá při sociální identifikaci, která je důležitá pro soužití ve společnosti.

Třetí funkcí postojů, kterou popsal Smith, Bruner a White, je externalizace. Při externalizaci přichází nevědomé motivy nebo vnitřní stavy

do spojení s něčím, co právě probíhá v bezprostředním okolí. Toto nevědomé úsilí poté ústí ve vytvoření postoje k danému vnějšímu objektu (cit. dle. HAYESOVÁ, 2003).

1.1.1 Implicitní a explicitní postoje

Dlouhá léta byli mnozí sociální psychologové přesvědčeni, že postoje jsou vědomé a přístupné introspekci jedince. K přehodnocení tohoto smýšlení a následné ustanovení nového konceptu ohledně implicitních a explicitních postojů, vedlo k zjištění o jejich automatické aktivaci, podle které se tyto postoje mohou aktivovat i v situacích, kdy se na ně jedinec nesoustředí. Postoj se aktivuje při setkání s objektem reprezentovaným v paměti. Tento postoj k objektu se může následně aktivovat dvěma způsoby. Za prvé tak, že vznikne vědomě, kontrolovaně a jedinec si ho může aktivně vytvářet na základě dostupných informací. V tomto případě se jedná o postoj explicitní, který je přístupný introspekci, s kterým jedinec vědomě souhlasí a dokáže ho jednoduše vyjádřit. U druhé varianty stačí pouze přítomný objekt, který spustí spontánní a automatické myšlenky. Tentokrát myšlenky probíhají nekontrolovaně, bez vědomých myšlenek nebo vzpomínek, které by hodnotily danou reakci. Zde mluvíme o implicitních postojích, které jsou introspekci nedefinované. Může se také jednat o špatně definovanou stopu minulé zkušenosti, která zpracovává pozitivně nebo negativně pocity, myšlenky či chování vůči sociálním objektům bez toho, aby si jedinec uvědomoval jejich příčinu ([překlad autora této práce] GREENWALD, BANAJI, 1995).

1.2 Předsudky

Slovo předsudek je odvozené z latinského slova „praejudicium” a postupně u něj docházelo ke změně významu. Ve středověku znamenalo „praejudicium” úsudek opírající se o dřívější zkušenosti a rozhodnutí. Později, v angličtině, dostal tento výraz význam úsudku ukvapeného a předčasného. Dnes je význam předsudku chápán jako předčasný, nepodložený a emocionálně nabitý (ALLPORT, 2004).

Podle definice v psychologickém slovníku (HARTL a HARTLOVÁ, 2015, s. 464) předsudek znamená „*předpojatost, názorová strnulost; emočně*

nabýtý, kriticky nezhodnocený úsudek a z něj plynoucí postoj, názor přijatý jedincem n. skupinou; z hlediska zaměření lze p. dělit na pro a proti; může se vztahovat k čemukoliv; utváří se na základě dané náboženské víry či ideologického přesvědčení, nezáleží na okamžité situaci a neopírá se o porozumění.”

V klasickém díle O povaze předsudků z roku 1954, od G. W. Allporta, se můžeme o předsudku dozvědět, že se jedná o „*antipatii, která vychází z chybné a strnulé generalizace. Tuto antipatii lze pociťovat nebo vyjádřit. Může být namířena proti skupině jako celku, anebo proti jedinci, protože je příslušníkem této skupiny.*“ (ALLPORT, 2004)

„Předsudek je fixovaný, předem zformovaný postoj k nějakému objektu, projevující se bez ohledu na individualitu nebo povahu tohoto objektu. Člověk, který má předsudky, nezvažuje při posuzování druhých žádná alternativní vysvětlení. Výsledek jeho interpersonálního hodnocení je dopředu určen nějakou libovolnou vlastností toho druhého.“ (HEYESOVÁ, 2007, s. 121)

Předsudky představují zvláštní komplex v podstatě nezdůvodňovaných postojů a stanovisek, které si lidé osvojují docela nenápadně pod vlivem prostředí, nebo je převezmou od nějaké “*autority*”. Předsudky jsou laciné berličky, s jejichž pomocí lze snadno překonávat těžkosti, jež provázejí formování vlastního názoru na něco, co se vymyká našemu zaběhnutému pohledu na okolní svět (ŠIŠKOVÁ, 2008).

Z těchto definic je jasné, že předsudek je zevšeobecňující. To znamená, že určité hodnocení platí pro všechny členy skupiny, individualita člověka se nebere v potaz. Předsudky jsou také velmi stabilní, těžko se mění. Jsou iracionální, mají totiž emocionální základ a lidé, kteří sdílí předsudek obvykle nejsou schopni připustit rozumové argumenty, které je vyvracejí. Typicky se jedná o negativní hodnocení, např. všichni Romové kradou. Považují se za všeobecně platné a jsou vztahovány na všechny příslušníky dané skupiny. Zakládají se na neúplných nebo nepravdivých informacích, a nakonec se také snaží legitimizovat diskriminační jednání (PRŮCHA, 2002).

1.2.1 Projev předsudku

Allport (2004) dělí projevování předsudku do několika úrovní a upozorňuje na to, že činnost v jedné úrovni usnadňuje přechod na vyšší úroveň, ale není pravidlem, že lidé, kteří např. někoho osočují, přejdou do stadia vyhýbání se. Je také možné setrvat jen v první úrovni. Jeho rozdělení je následující:

1) **Osočování** - Většina lidí o svých předsudcích mluví. V rozhovoru s lidmi, kteří smýšlejí stejně a mají stejný názor, o nich mohou mluvit svobodně. Mnoho lidí v tomto stádiu zůstává a nikdy nezajde dál.

2) **Vyhýbání se** – Člověk mající předsudek skupině přímo neubližuje, ale předsudek je v tomto případě silnější. Vede ho k tomu, aby se vyhýbal příslušníkům dané skupiny, a to i za předpokladu, že pro to bude muset vyvinout nějaké úsilí.

3) **Diskriminace** – Zaujatá osoba provádí rozlišování aktivním způsobem. Snaží se vyloučit všechny příslušníky dané skupiny z některých druhů zaměstnání, z obytné čtvrti, zbavit je politických práv, příležitostí ke vzdělání, či zábavě, odepřít jim nemocnice či některé jiné sociální výhody. Do institucionalizované formy diskriminace patří segregace, prosazovaná právně nebo obecnou zvyklostí.

4) **Fyzické napadání** - Pokud dojde ke stupňování emocí, může i předsudek vést k násilným nebo polonásilným činům.

5) **Vyhlašování** - Za nejvyšší stupeň násilného projevu se považuje lynčování, pogromy, masakry a Hitlerovské genocidní programy.

1.2.2 Co souvisí s předsudky a v jaké formy mohou vyústit

Pojmy představené v následující kapitole jsou v současné době lehkově směřovány. V tisku se můžeme například dočíst, že Češi jsou rasisté z toho důvodu, že jich v šetření celkem 90 % uvedlo, že by nechtěli Roma za partnera. Mezi předsudky, diskriminací a rasismem existuje vztah, ale tyto pojmy nejsou totožné.

1.2.2.1 Rasová diskriminace

„Diskriminací se rozumí nerovné chování vůči jednotlivcům na základě jejich příslušnosti k určité sociální kategorii, případně zvýhodňování či znevýhodňování celé sociální kategorie. Tradičně má podobu odpírání přístupu ke vzdělání, k pracovním příležitostem, ke zdrojům, statusům atd. (HNILICA, 2010, s. 18)

Definici lze ještě doplnit o to, že k diskriminaci dochází pouze tehdy, když jedincům nebo celým skupinám odpíráme stejné chování, o které stojí (ALLPORT, 2004). To znamená, že se s jednotlivci dané skupiny zachází na základě jejich příslušnosti, nikoliv jako s individualitami.

Diskriminace může mít podobu aktivní agrese (jako týrání, zneužívání), či podobu procesů podléhajících volní kontrole (jako nervozity z kontaktu s příslušníky dané kategorie) a také procesů, které jsou více či méně automatické (odmítání pomoci, neverbální projevy, distancování se). Dělí se na negativní a pozitivní. U negativní se jedná o znevýhodňování jednotlivců, nebo celé kategorie a u pozitivní naopak o zvýhodňování jednotlivců, nebo celé kategorie.

Jedná-li se o situaci, kdy příslušníci určité skupiny (či sociální kategorie) diskriminují příslušníky jiné skupiny, je vhodné použít označení těchto dvou kategorií sociologickými termíny majorita a minorita. Často zkoumanými minoritami jsou například homosexuálové, Romové, černoši a imigranti. Dnes nezáleží u pojmu na počtu, ale na umístění v sociální struktuře. Patří mezi ně lidé, kteří jsou díky svým fyzickým a kulturním charakteristikám ve společnosti, jejímž jsou členy, vyčleněni od ostatních.

K označení diskriminovaných kategorií, které nemají status minorit, se používá označení stigmatizovaná skupina. Do té patří lidé s nadváhou, lidé tělesně nebo mentálně handicapovaní, narkomani a podobně (HNILICA, 2010).

1.2.2.2 Rasismus

Příslušníci každé rasy si uvědomují specifické vlastnosti této své vlastní skupiny a odlišnosti ve vlastnostech jiných rasových skupin. Toto historicky dlouhodobé vnímání rasových odlišností vedlo k vytvoření poměrně stabilních

sociálněpsychologických stereotypů a postojů. Nemusí se vždy jednat jen o negativní jev. Rasismus je souhrnný název jednání, které překračuje pouhé vnímání rasových odlišností a přetváří se na nepřátelské chování vůči příslušníkům jiné rasy. Projevuje se v diskriminaci a to, v agresivním, jak verbálním, tak fyzickém, chování (PRŮCHA, 2010).

Rasismus je ideologie, která představuje soubor koncepcí vycházejícího ze strachu z cizího (xenofobie) a tvořících jeho ideologickou nadstavbu. Rasismus předpokládá fyzickou a duševní nerovnost lidských plemen. Rasové teorie jsou podloženy představou, že lidstvo bylo původně rozděleno na nižší a vyšší rasy. Vyšší rasy jsou nositeli civilizace a pokroku a jsou určeny k vládnutí. Nižší vrstvy jsou charakterizovány neschopností kulturní tvořivosti, a tedy je třeba je vést. Rasismus byl v průběhu historie používán jako ideologický základ pro agresivní chování, expanzi, ovládání a vykořisťování (ŠIŠKOVÁ, 2008).

1.2.2.3 Xenofobie

Slovo je složeninou z řeckého xenos - příchozí, cizinec a phobos - bázeň, strach. Jedná se o negativní postoj vůči jiným, skutečně nebo domněle odlišným lidem, spojený s nedůvěrou, strachem a pocitem ohrožení, plynoucí z vědomí jejich existence či přítomnosti, a často agresivním chováním vůči nim. Přesto však xenofobie není lidským specifíkem, lze ji najít i u jiných teritoriálních a hierarchických druhů. Je vlastně prostředkem obrany, jelikož se členové in-group pomocí xenofobických projevů upozorňují na nebezpečí.

Může působit jako logický doplněk etnocentrismu, ale není vázána výhradně na etnicitu. Xenofobní mohou být vůči sobě navzájem například obyvatelé sousedních vesnic, což bylo v minulosti široce rozšířeno například na ruském nebo anglickém venkově.

Ačkoliv je xenofobie celosvětově rozšířena, není samozřejmě jediným projevem chování vůči cizincům. Všeobecně rozšířena je také pohostinnost, která ovšem nemusí být v rozporu s xenofobií. Cizí jednotlivec většinou nepředstavuje pro vlastní skupinu ohrožení, cizí skupina však zpravidla ano (TESAŘ, 2007).

Je spojena se silným heterostereotypem (způsob posuzování jiných, na základě tradice své etnické, či národnostní skupiny), a tím i autostereotypem (způsob posuzování své vlastní etnické, či národnostní skupiny). Je základem různých nenávislných ideologií, jako je rasismus, šovinismus, nacionalismus a fašismus. Pramení z ní pronásledování cizinců a stojí v pozadí vytváření segregovaných území. Vyrůstá, když se sociální útvary ocitají v sociální, ekonomické či politické krizi nebo v kritické či nesrozumitelné situaci. Cizí, proto subjektivně prožívané jako nebezpečné, se stává obětním beránkem jakožto „snadno definovatelný“ původce nesnází.

Nejedná se o ideologii ani o typ chování. Teprve aktivní chování, jemuž je xenofobie prvotním základem, je předmětem právních ústav (ŠIŠKOVÁ, 2008).

1.2.2.4 Ethnocentrismus

U ethnocentrismu jde o vědomé nebo (naopak)nevědomé přesvědčení, že vlastní kultura, komunita či rasa je nadřazená, a je často spojený s tendencí neuvědomovat si předpojatost v něm obsaženou. Určující složkou ve vývoji kontextu slova etnický byla vždy nadřazenost. Není pravidlo, že příslušníci každého etnika se musejí cítit zrovna nejlepšími ze všech, ale pravidelně se cítí být lepší než někdo jiný, s nímž se srovnávají. Těžko se dá najít etnikum, jehož příslušníci se považují za nejhorší. Na základě srovnávacího studia širokého vzorku lidských kultur, došel už v roce 1906 sociolog William Graham Sumner k přesvědčení, že důsledná a vše prostupující tendence vidět svou sociální skupinu jako lepší než ostatní, je všeobecně rozšířená. U lidí je ethnocentrismus díky duchovní nadstavbě vyhraněný, ale ani on není lidským specifíkem.

Projevem ethnocentrismu je svým způsobem i rasismus, stejně jako chování fotbalových fanoušků při mezistátních utkáních.

Existence ethnocentrismu umožňuje xenofobii. Je základem pro masovou účast v politických hnutích, jako je nacionalismus a xenofobie je následně její hnací silou (TESAŘ, 2007).

1.3 Stereotypy

Stereotypy jsou představy o věcech, osobách, skupinách a institucích, přičemž tyto zkratkovité představy jsou připisovány všem jednotlivcům patřícím k dané skupině nebo třídě jevů. Týkají se především iracionálně a afektivně založeného posuzování lidí. Stereotypy nemusí být vždy pouze negativní. Je přeci „stereotypně“ známo, že Francouzi jsou galantní, Němci pečliví a Skandinávci si drží odstup. V povaze stereotypu je generalizace. Člověk může připisovat určité typické vlastnosti všem členům dané skupiny. (NOVÁK, 2002)

Stereotyp je příliš silné přesvědčení spojené s nějakou kategorií. Jeho funkce spočívá v tom, že má ospravedlnit (racionálně vysvětlit) naše chování a postoj vůči této kategorii (ALLPORT, 2004).

Členství v těchto kategoriích je nedobrovolné, jde o případný status. Kategorizace se týká především fyzických a kulturních atributů, jako například barva kůže, pohlaví, věk, etnikum či národnost (HNILICA, 2010).

Není tomu tak, že každá kategorie je spojena pouze s jedním atributem. Množství těchto atributů se pohybuje mezi 5 až 15 a zahrnují většinu sociálních stereotypů (etnických, genderových, věkových, profesních atd.). Některé z nich jsou pro danou kategorii typické více, či méně.

Existují atributy, které se nazývají afektivně „neutrální“ a jsou to ty, které v nás nevyvolávají silné emocionálně-evaluativní reakce (například tělesná výška). Je ale velké množství atributů, které mohou být spojeny se silnými reakcemi (například krutost), a tím tak ovlivnit náš postoj k celé kategorii, do které atribut patří (HNILICA, 2010).

Allport upozorňuje na zaměňování kategorie se stereotypem. Není to totéž. *„Stereotyp je spíše fixní idea, která kategorii provází. Kupříkladu kategorie „černoši“ pro nás může být prostě neutrální, na faktech se zakládajících, nehodnotící systém, který se vztahuje pouze k rasovému kmeni. Stereotyp vstupuje na scénu teprve tedy (a pouze tehdy), když prvotní kategorii zatíží „obrazy“ a názory, že černoši jsou muzikální, líní, pověrčiví – a nevím, co ještě.“* (ALLPORT, 2004, s. 216)

Allport (2004) ve své knize popsal pět důležitých charakteristických znaků, které se vztahují k procesu kategorizace:

1) Formuje velká seskupení informací, jimiž se řídíme při každodenních odhadech situace. Většinu života trávíme tím, že používáme předem vytvořené kategorie. Máme očekávání a přizpůsobujeme se okolnostem, které se podle nás s největší pravděpodobností stanou. Někdy se zmýlíme, událost do dané kategorie nezapadne, ale proces kategorizace vládne celému našemu duševnímu životu.

2) Přizpůsobuje se seskupení, jak jen to jde. Naše myšlení má tendence kategorizovat okolní události tím „nejprimitivnějším“ způsobem. Lidé rádi řeší problémy snadno, a to se nejlépe daří, když je rychle zařadíme do nějaké vyhovující kategorie, která nám poslouží jako cesta k předem danému řešení.

3) Umožňuje nám rychle identifikovat příbuzný objekt. Každá situace má jisté znaky a tyto znaky slouží jako klíč, který uvádí v činnost kategorii předpokladu. Kategorie jsou tudíž úzce spjaty s tím, co vidíme, jak usuzujeme a jak jednáme. Jejich smysl spočívá v tom, že nám mají usnadnit vnímání a chování. Mají nám pomoci přizpůsobovat se životu rychle, hladce a odpovídajícím způsobem.

4) Dává všemu, co do ní spadá, jistou příchuť, která pak vyvolává stejné představy a stejné emoce. Každý pojem může být podbarven náklonností nebo nelibostí.

5) Mohou být racionální. Racionální kategorie se rozšiřují a krystalizují s přibývajícimi zkušenostmi. Příkladem jsou vědecké zákony, které také nejsou vždy naprosto přesné, ale i přesto se považují za racionální, pokud dokážou s vysokou pravděpodobností předpovědět, co se stane. Iracionální kategorie vznikají snadněji, protože silným emocionálním pocitům se člověk přizpůsobí spíše, než objektivním důkazům.

Stereotyp tedy funguje jako nástroj, který má poskytnout ospravedlnění našemu kategorickému přijímání (nebo odmítání) nějaké skupiny a také jako nástroj na třídění a výběr, aby se nám vnímání a uvažování příliš nekomplikovalo (ALLPORT, 2004).

1.3.1 Jaký je rozdíl mezi předsudky a stereotypy?

Někteří odborníci tyto dva pojmy od sebe nijak nerozlišují (tak je tomu např. v pracích klasika v této oblasti, H. Tajfela, z 60.-80. let minulého století). Jiní odborníci odlišují předsudky jako názory a postoje, které jsou vesměs nepříznivé nebo nepřátelské vůči jiným skupinám (například antipatie), zatímco stereotypy mohou být postoje neutrální, nebo dokonce obsahují pozitivní vztah (PRŮCHA, 2010).

2 Teoretické přístupy o vzniku předsudků u dětí

Existuje velké množství výzkumů, které se zabývají etnickými předsudky u dětí, a přesto stále přetrvávají neshody v některých zásadních tématech, jako například, v kolika letech se předsudky u dětí objevují, jestli existují vývojové fáze předsudků, co rozhoduje o jejich získání atd.

V současnosti můžeme v empirickém vývoj předsudků u dětí mluvit o čtyřech hlavních směrech, kterými jsou: teorie emociální nepřizpůsobivosti (Social maladjustment), teorie prostředí (Social reflection), sociokognitivní teorie (Sociocognitive theory) a teorie sociální identity (Social identity theory) ([překlad autora této práce] NESDALE, 2000).

2.1 Teorie emocionální nepřizpůsobivosti

Základem této teorie je Adornova studie o autoritářské osobnosti, na kterou navázali další výzkumníci v duchu freudiánského myšlení. Podle této teorie pramení dětské předsudky z velice represivní a disciplinované výchovy, která u dítěte vyvolává frustraci, zlost a odpor vůči rodičům. Taková výchova vytváří silné pocity agrese, které se přenesou na jiné cíle a to na slabší jedince a skupiny, například na příslušníky minorit ([překlad autora této práce] NESDALE, 2000).

Také Allport ve své knize *O povaze předsudků* popisuje druh výchovy, která podporuje vznik předsudků. Píše, že u dětí, se kterými se zachází příliš hrubě, jsou často kritizovány a přísně trestány, je větší pravděpodobnost, že z nich vyrostou lidé, pro které skupinový předsudek hraje velkou roli. A naopak: u dětí, které pochází z rodin, kde je bezpečná, shovívavá a láskyplná atmosféra, je větší pravděpodobnost, že budou tolerantní (ALLPORT, 2004).

Tato teorie dobře vysvětluje rozdíly v míře předsudků mezi jedinci, ale neobjasňuje jednotnost předsudků, které mají celé skupiny lidí, a proč jsou některé skupiny terčem předsudků a jiné nikoliv. Dále ignoruje vlivy sociálního

prostředí a norem a vztahy mezi členy majority a minority ([překlad autora této práce] NESDALE, 2000).

2.2 Teorie prostředí

Předsudky u dětí jsou odrazem postojů a hodnot, které panují v prostředí, ve kterém vyrůstají. Děti se učí zaujímat své postoje vůči určité etnické skupině, a to buď přímým školením nebo pozorováním a napodobováním verbálního a neverbálního chování svých rodičů, podmiňováním, tedy trestem nebo odměnou za jejich vyjádření.

Nicméně, i když je vliv prostředí na předsudky nepopíratelný, výzkumy neprokázaly jednoznačnou souvislost mezi předsudky u dětí a jejich rodiči. Některé výzkumy dokonce jakékoliv podobnosti popírají. Toto zjištění zdůrazňuje, že je nesprávné předpokládat, že děti jsou prázdné nádoby, které pohlcují dominantní etnické postoje a společenské předsudky ([překlad autora této práce] NESDALE, 2000).

Allport ve své knize zavrhl všechny teorie, které se zabývají s názorem, že by byl předsudek něco vrozeného, dědičného nebo spojeného s biologickým původem (ALLPORT, 2004, 314). Stejně tak odmítá teorii, že předsudky vznikají na základě raného traumatu. (*„Lidé mají sklony hledat nějakou jednoduchou traumatickou zkušenost z dětství, aby na jejím základě vysvětlil své postoje. Často si vybavují (nebo vymýšlejí) zkušenosti, které přizpůsobují svým současným předsudkům.“*) (ALLPORT, 2004, 336) Stejně tak pochybuje nad tím, jestli se zdrojem počátečních předsudků má něco společného strach z neznámého. *„... jakmile je dítě schopné (asi v šesti měsících) rozlišovat mezi člověkem známým a neznámým, dává někdy najevo úzkost, když se přiblíží cizí osoba. Dělá ro zejména tehdy, když cizí člověk dělá prudké pohyby nebo po dítěti „chňape“. Silný strach se může objevit, když má cizinec brýle, dítěti neznámou barvu kůže, a dokonce když jsou jeho výrazová gesta jiná, než na jaká je dítě zvyklé. Tato bojácnost zpravidla trvá celý předškolní věk a často i déle. Každý, kdo přišel na návštěvu do domácnosti, kde je malé dítě, ví, že to trvá několik minut, ba i několik hodin, než dítě „roztaje“. Obvykle však počáteční strach postupně mizí.“* (ALLPORT, 2004, 323)

2.3 Sociokognitivní teorie

Dle této teorie závisí dětské postoje vůči etnickým skupinám na jejich stupni percepčně-kognitivního vývoje. U dítěte nejdříve dominuje strach z neznámého a preference vlastní skupiny, tedy něco známého a stejného a odmítá cizí, neznámé a jiné. Vše rozeznává primárně pomocí fyzických znaků, jako je barva kůže, tělesná výška, jazyk apod.

V sedmi letech dítě přechází do kognitivního stádia konkrétních myšlenkových operací. Důsledek této proměny je schopnost uvažovat logicky o konkrétních fyzických objektech. Dítě už nepopisuje a nerozeznává své okolí pouze pomocí fyzických znaků a chování, ale také pomocí více abstraktních znaků. Má schopnost klasifikace. Dokáže rozřadit druhé lidi a věci do tříd podle vlastností vzoru nebo hierarchicky do množin a podmnožin (THOROVÁ, 2015). Tyto operace pomáhají dítěti nevidět člověka jen jako člena určité skupiny, ale také jako konkrétní stvoření s individuálními rysy.

Hlavní představitelkou sociokognitivní teorie je kanadská vědkyně Francis Aboud, podle níž předsudky vůči cizím skupinám od útlého dětství rostou, v sedmi letech však zaujatost vůči jiným skupinám dosahuje svého vrcholu a kognitivní schopnosti spolu s konkrétními myšlenkovými operacemi, které se u dítěte neustále vyvíjejí, umožňují vnímat rozdíly mezi jednotlivci a tudíž i pokles předsudků (ABOUD, 1999).

Dětské předsudky nezávisí pouze na socializaci nebo napodobování rodičovských postojů, jak bylo doposud předpokládáno, ale také na kognitivním vývoji. Od pěti do osmi let Aboud nenašla žádné prokazatelné důkazy, že by děti byly ovlivněny negativními postoji svých rodičů nebo vrstevníků (KLOPP, 1996).

2.4 Teorie sociální identity

Vývojová fáze 1: fáze nerozlišovací

Do dvou až tří let dítě reaguje na prostředí pouze na základě různých podnětů, které upoutají jeho pozornost. Rasové odlišnosti nejsou pro dítě důležité.

Vývojová fáze 2: fáze etnického vědomí

Za předpokladu, že se dítě nachází v multietnické společnosti, začíná si vytvářet povědomí o vlastní etnicitě ve třech letech. Je důležité zmínit, že děti si sociální kategorie nevytvářejí sami. Vstupují do prostředí, kde jsou sociální kategorie již specifikovány a povahy vztahů jsou k těmto skupinám usazeny.

Potom, co získají povědomí o etnických a rasových kategoriích, se projevuje proces sebeidentifikace. To znamená uvědomění si, že patří do určité etnické skupiny. Je to významný krok v identitě dítěte. Tento proces se dokončuje mezi šesti a sedmi lety.

Vývojová fáze 3: fáze preference

Dítě se začíná sebe-identifikovat s určitou skupinou a upřednostňuje ji před cizími. Preferuje stejnost před odlišností a nadřazenost před méněcenností. Zatímco jiné teorie spojují fázi identifikace se skupinou s negativními postoji, Nesdale zastává názor, že sebeidentifikace znamená upřednostňování, oceňování a zaměřování pozornosti na vlastní skupinu, nikoliv averze k cizím skupinám. Podle autora tedy sebeidentifikace není příčinou předsudků. Tuto teorii navíc podporují výzkumy, které odhalily, že výběr kamarádů vůbec nesouvisí s jejich etnickými preferencemi. Etnicita totiž nepatří pro malé děti do kategorií, podle kterých si vybírají kamaráda. Do desíti až jedenácti let děti vybírají kamarády spíše podle pohlaví ([překlad autora této práce] NESDALE, 2000).

Vývojová fáze 4: fáze etnických předsudků

F. Aboud tvrdí, že od sedmého roku dítěte etnické předsudky slábnou díky kognitivnímu vývoji. Nesdaleova teorie ale říká, že v tomto věku se předsudky spíše objevují nebo se již utvrzují.

Přechod z preference vlastní skupiny na předsudky vůči cizí skupině, závisí na následujících třech bodech:

1. Vědomí stálosti etnické příslušnosti (acquisition of ethnic constancy) – Nezbytným předpokladem etnických předsudků je vědomí etnické stálosti a s tím spojené pochopení, že členství ve skupině je neměnné.

2. Sociálně-kognitivní dovednosti – Tato kategorie zmírňuje předsudky a zabraňuje jim. Jedná se o schopnosti vcítit se do druhého (v tomto případě do spolužáka jiného etnika) a podívat se na věc z jiné perspektivy.

3. Sociální prostředí – Jako determinant dětských předsudků. Děti nenapodobují etnické postoje a chování lidí kolem nich. Namísto pouhé preference děti musí přijmout za své negativní postoje a odpor těch, kterých si cení a s nimiž se identifikují.

Následující tři faktory podporují přeměnu preference vlastní skupiny na předsudek vůči cizí skupině.

1. Předsudek je v sociálním prostředí všeobecně sdílen a jednoznačně vyjadřován. Je očekáváno, že bude přijat všemi členy skupiny.
2. Mezi skupinami vládne atmosféra konfliktů a soutěžení.
3. Majorita pocítuje ohrožení etnickými menšinami.

2.5 Faktory ovlivňující rasové postoje u dětí

Prostředí, které dítě obklopuje, hraje ohromnou roli v tom, jaký postoj bude zaujímat k odlišným rasám. Ty nejdůležitější s největším vlivem jsou níže představeny.

2.5.1 Rodina

Nejdůležitějším činitelem ovlivňujícím dětské postoje je bezpochyby rodina. Během procesu identifikace dítě přejímá normy, hodnoty a chování rodičů. Znamená to, že se s nimi vnitřně ztotožňuje. Postoje mohou být rodiči přenášeny přímo nebo implicitně. Gopaul-McNicol v roce 1987 zjistila, že 70% černošských rodičů nekupuje svým dětem černé panenky, ale bílé, což může znamenat, že nevědomě dítě navádí k tomu, že je lepší hrát si s bílými panenkami. Vědomě své stanovisko sice nevyjádřili, ale svůj postoj i chování tímto na své děti přenášejí ([překlad autora této práce] cit. dle BONVILLIAN, 2000, s. 45).

2.5.2 Média

Masmédia také můžou přenášet stereotypní představy a předsudky vůči jiným rasám. Graves v roce 1975 pomocí svého výzkumu zjistil, jaký vliv na děti mají pozitivní a negativní kreslené postavičky černé pleti v seriálech. Bílé děti, sledující kreslený seriál s pozitivním černým hrdinou, chovaly poté pozitivnější postoje vůči Černochům a naopak. Černé děti, které sledovaly stejné seriály, hodnotily černochoy na konci vždy pozitivněji. Freeman, v roce 1993, potvrdil pozitivní vliv televizních seriálů, obsahující kladné černošské postavy, na postoje dětí ([překlad autora této práce] cit. dle BONVILLIAN, 2000, s. 48-50).

2.5.3 Škola

Mnoho výzkumů se zabývalo vztahy a postoji dětí v integrované i segregované škole a snažili se přijít na to, jak tyto dva typy škol děti ovlivňují. Zásadní je zde tzv. Kontaktní hypotéza, která je zásadní v teoriích spojených s předsudky. *„Kontaktní hypotéza se zabývá vlivem kontaktů na vztahy mezi skupinami, zejména na vztahy mezi majoritou a minoritou. Vychází z předpokladu, že neznalost vede k mylným, zjednodušujícím a negativním názorům, z nichž pramení nepřátelství a diskriminace.“* (DVOŘÁKOVÁ, 2007, s. 47) Hypotéza dále tvrdí, že kontakt mezi skupinami může snižovat za dobrých podmínek meziskupinovou úzkost, nepřátelství a předsudky.

Kontakt by tedy měl negativní postoje a předsudky snižovat a přispívat k lepším vztahům.

Otázkou tedy zůstává, proč by v multikulturních společnostech nadále jakékoliv předsudky ještě přebývaly. *„Kontaktní hypotéza opomíjí mnoho, zejména makrosociálních faktorů, které ve společnosti existují, a předsudky zjednodušuje na důsledek neznalosti jedinců, což je značně naivní předpoklad. Přes všechna omezení ji však nelze zamítnout úplně, neboť se ukazuje, že kontakt může za určitých podmínek opravdu ovlivňovat mezilidské vztahy a jejich prostřednictvím snad i celou společnost.“* (DVOŘÁKOVÁ, 2007, s. 56)

3 Etnické a národnostní menšiny

Neexistuje národ nebo etnikum, které by nechovalo jisté stereotypy o jiných národech nebo etnikách. Panuje přesvědčení, že národní a etnické stereotypy jsou něčím velmi negativním a je potřeba je vymýtit nebo potlačit (PRŮCHA, 2007, s. 115). Saville-Troike už v roce 1993 napsal, že stereotypizace je nezbytnou součástí lidských procedur, s jejichž pomocí se vyrovnáváme s vnějším světem, a proto by se na ně mělo pohlížet jako na potencionálně pozitivní a nezbytné prostředky kategorizace (cit. dle PRŮCHA, 2007, s. 115).

Drabinová v roce 1999 dokonce rozlišuje „národní stereotypy“ a „historické „stereotypy“. „Historické stereotypy“ jsou podle ní specifickou formou percepce světa a lidí v minulosti a tvoří určitý most mezi dějinami. „Národní stereotypy“ slouží dle autorky všem členům společnosti jako společné hodnotové soustavy vztahů, umožňující konstruovat vnitřní a vnější svět, posilují spojitost a sounáležitost členů společnosti a podporují rozlišení „naše“ společnost je jiná. Napomáhají loajálnosti vůči vlastnímu národu a odůvodnění stavění se do role „obětního beránka“ v období krizí. Během konfliktních období se pak stereotypní označení vyostřují v silně negativně zbarvené obrazy (cit. dle PRŮCHA, 2007, s. 116).

3.1 Etnická menšina

Výraz etnikum pochází z antické řečtiny, ze slova ethos, které znamenalo „kmen“ nebo „národ“ ve smyslu příbuzenské jednotky, jako společenství založené na rodovém základu. Etnikum (etnickou skupinu) se rozumí jako společenství lidí, kteří mají stejný rasový původ, společný jazyk a sdílejí společnou kulturu. Vyznačuje se také vlastní etnicitou.

Pojem etnicita je vzájemně provázaný systém kulturních, materiálových, duchovních, rasových, jazykových a teritoriálních faktorů, historických představ o společném původu, které utvářejí etnickou identitu člověka (PRŮCHA, 2010).

Pojem etnická menšina označuje každou skupinu obyvatel, která nepatří k většinové populaci. Znamená to, že společenství nedospělo na úroveň národa,

a proto tak nemůže být označováno. V České republice jsou etnickou skupinou například i Číňané, ačkoliv nejsou dle české legislativy považovány za národnostní menšinu (PRŮCHA, 2010, s. 51).

Tento mnohovýznamový a vágní pojem bývá užíván při zařazování rozličných typů a kategorií etnických společenství pod jeden stručný „střešní termín“. Etnika můžeme rozdělit na malá etnika, které nedisponují vlastním národním státem, jako Baskové a Velšané. Další skupinou jsou části „státních národů“, které žijí mimo mateřskou zemi v jiných státních útvarech. Příkladem mohou být Němci v Dánsku a Maďaři v Rumunsku. Třetí skupina jsou etnická společenství, u kterých chybí nějaké znaky „klasicky“ vyvinutých národů, například území nebo standardizovaný jazyk. Mezi ty patří Romové a Židé žijící mimo Izrael. Do poslední skupiny patří specifické případy, stojící mezi etnickou a etnografickou skupinou, jako Kašubové v Polsku, někdy i zvláštní náboženské nebo sociální skupiny. (ŠATAVA, 2009).

3.2 Národnostní menšina

Jedná se o mnohovýznamový pojem, který je frekventovaný v odborné literatuře, publicistice i v politické praxi. Je velice obtížné určit přesnou a aktuální definici pojmu, jelikož národnostní menšiny vznikají za zvláštních okolností, často v důsledku přelomových událostí, jako například migrace.

Typické pro národnostní menšiny je, že disponují silným národním vědomím, které má za sebou společnou historii, jazykové a kulturní tradice mateřského národa. Společně projevují přání být považováni za národnostní menšinu v zájmu zachování a rozvíjení vlastní identity, kulturních tradic a mateřského národa. Dichotomie vlastních postojů se pohybuje mezi identifikací se státem, ve kterém žijí, a zároveň určitou distancí od tohoto státu, jeho majoritního společenství.

Často se připomíná definice F. Capotortiho, zpravodaje při Komisi pro lidská práva OSN, z roku 1951, která uvádí, že národnostní menšina je „skupina osob, která je na rozdíl od ostatního obyvatelstva státu početně menší,

nezaujímá vedoucí postavení a její příslušníci – občané tohoto státu – vykazují v etnickém, náboženském nebo jazykovém ohledu znaky, jež je odlišují od ostatního obyvatelstva. Vykazují přinejmenším implicitně pocit sounáležitosti zaměřený na zachování vlastní kultury, vlastních tradic, vlastního náboženství nebo vlastního jazyka.“ (ŠÍŠKOVÁ, 2008, s. 90-91)

3.3 Romové

Jiným slovem také Cikáni. Ve střední a východní Evropě si nechávají říkat Rom, Roma, což platí jako souhrnné označení řady etnických skupin, které mají společný původ, jazyk a mnoho společných kulturních rysů. Žijí v různých zemích Evropy, Asie, severní Afriky, Ameriky a v Austrálii. V Evropě byli v období 2. světové války obětí fašistické genocidy. Za jejich předky jsou považováni indoevropizovaní příslušníci kočovných a polokočovných skupin původních obyvatel střední a severozápadní Indie, jinak zvaní také jako Domové nebo Čandálové. Patří mezi tzv. nedotknutelné, tedy do nejnižší společenské vrstvy a dělili se na množství kast. Indii Romové opustili asi před 1000 lety, kdy hlavním důvodem byly patrně změněné hospodářské podmínky. Do Čech dorazili Romové ve 14. století. Tradičním zaměstnáním je kovářství, kotlářství, chov koní a obchod s nimi, krocení zvířat, akrobacie, věštění apod. (HUBINGER, 1985)

Romové obývají území České republiky již několik staletí, i přesto jsou pro naprostou většinu ostatních obyvatel neznámí ve smyslu způsobu života, tradic, způsobu myšlení a nazírání na svět. Romové jsou většinou u obyvatelstva bráni jako negativní celek, aniž by byla sebemenší snaha nebo chuť tuto menšinu hlouběji poznat. Lidé tak jednají z mnoha příčin. Jedna z nich je pozornost, která se věnuje pouze negativním jevům, které se ze strany novinářů a publicistů nechávají bez vysvětlení. Tato neinformovanost souvisí i s tím, že zájem badatelů o život a kulturu romského obyvatelstva vznikl poměrně nedávno. Kromě pár prací z meziválečného období první republiky, skutečný systematický výzkum

této etnické skupiny začal až v padesátých letech minulého století uskutečňovat Národopisný kabinet akademie věd¹.

Slovo Cikán začali jako první používat Řekové v 10. století. Sami Romové ho ve své řeči nepoužívají, užívají ho většinou jen při mluvení v českém nebo slovenském jazyce. V posledních letech prosazují příslušníci romské inteligence a středních vrstev, hlavně v České republice, termín Rom. Toto slovo znamená v romštině muž, manžel a slovo „Romňi“ žena, manželka.

Velkým problémem je také naprostá neznalost zásadních rozdílů mezi romskou populací. Mnozí Romové si to uvědomují a jsou nespokojeni s tím, že je většina obyvatel bere jako celek a bohužel zatím tuto neznalost a neinformovanost ani nedokážou sami napravit, protože mezi nimi není zatím nikdo, kdy by se této osvětě věnoval.

Sami Romové se dělí mezi sebou do mnoha skupin, které vzájemně téměř nekomunikují, mají jiné historické zázemí a zkušenosti, nezasahují do záležitostí druhých skupin, neuzavírají sňatky, ani se vzájemně nestýkají. Vztahy mezi jednotlivými skupinami bývají horší než s ostatním obyvatelstvem neromského původu. Příslušníci tohoto etnika jsou kromě dalšího ještě děleni do tradičních kast, což je pozůstatek z indické pravlasti. Ovšem existují i společné hodnoty, které spojují všechny romské skupiny. Jedná se o nechuť ke stereotypu pravidelnosti, láska k volnosti, svobodě a nezávislosti, z čehož vyplývá i romský znak, který znázorňuje modrozelené pole se symbolickým vozovým kolem (ŠIŠKOVÁ, 2008).

Romové to v Evropě nikdy neměli jednoduché. Romská menšina si prošla v průběhu dějin segregací, diskriminací, ponižováním i vyvražďováním. Romové jsou jiní. Nepotrpí si na plánování do budoucna, orientují se jen na přítomnost. Je pro ně typické, že jsou smířeni s osudem a proto nemají motivaci změnit jejich stávající situaci. Romské menšině je ze strany Čechů mnoho vytýkáno. Je tím hlučnost, lenost, kriminalita, nízká pracovní morálka, nečestné jednání a agresivita (Šišková, 2008).

---

¹ Výzkum vedla Emilie Horvátová a její pozdější historicko-etnografická monografie Cikáni na Slovensku z roku 1964 se stala nejen základní prací u nás, ale i jedním ze základních děl evropské cikánologie. Výzkumu na Slovensku se zúčastnilo několik českých i slovenských badatelů, objevily se názorové rozdíly ve způsobu pohledu a přístupu k romské problematice.

Dále je Romům mimo jiné vytýkána jejich závislost na sociálních dávkách a nezaměstnanost. Tento problém je zapříčiněn i tím, že Romové nejsou motivováni k tomu, aby si nějaké zaměstnání našli. Sami intuice totiž vytvářejí ekonomické a zaměstnanecké překážky, aby Romy nemuseli přijmout. Zaměstnání, která jsou nabízená Romům, jsou většinou špatně a nevýhodně omezena dobou, neposkytující perspektivu ani jistotu. Příčinou této formy odmítání je také nízké vzdělání Romů, která se u dětí pojí s velkým chyběním ve škole, nízkou znalostí českého jazyka, jejich nepřipravenost na výuku a unáhlené rozhodnutí umístit romské dítě do speciální školy (NAVRÁTIL, 2003). Navrátil shrnuje častou situaci Romů do následujících slov: *„S romskou komunitou je často spojováno podezření ze zneužívání služeb sociální pomoci. Realita však ukazuje, že mnozí Romové, nejčastěji z důvodu nevzdělanosti, neinformovanosti a sociální izolace od většinové společnosti, neumějí využívat všech možností, které systém sociální pomoci poskytuje, a nedosahují takové řešení své situace, které tento systém potenciálně umožňuje. K této situaci velmi často přispívá vzájemná nedůvěra klientů romské komunity k institucím, které spravuje většinová společnost, a zároveň nedůvěra pracovníků těchto institucí k těmto svým klientům* (NAVRÁTIL, 2003, s. 71).

3.4 Vietnamci

Jedná se o souhrnné označení obyvatel Vietnamu, které tvoří téměř 60 národů, národností a etnických skupin, mající různé jazykové příslušnosti. Většina věřících jsou buddhisté, některé horské skupiny dosud udržují tradiční animalistické náboženství. Další významnou skupinu tvoří muslimové a křesťané. Zdrojem obživy je zemědělství, chov dobytka, rybolov a rychle se rozvíjející průmysl. Kultura Vietnamu byla nejvíce ovlivněna Čínou (HUBINGER, 1985).

Vietnamci mají mnoho odlišností ve zvycích, než Češi. To v první řadě platí u oslovení a způsobu pozdravu. Při společenských akcích řečník zahájí svůj proslov pozdravením všech přítomných pánů, až poté pozdraví dámy. Častým zvykem je také optání se hned po úvodním pozdravu na zdraví a rodinu. Patří k dobrému vychování že se zajímáte o partnerův zdravotní vztah. Evropanům

se naopak mohou zdát informace o zdravotním stavu příliš důvěrné a osobní. Vietnavec toto činí však z opravdového zájmu a často také rád pomůže, když je třeba.

Mezi zvláštnosti, na které Evropani nejsou vůbec zvyklí, patří zvyk některých vietnamských mužů, a to, že si nechávají na malíčcích narůst někdy i několikacentimetrový nehet. Význam tohoto aktu najdeme v historii, kdy bohatí tímto dávali najevo, že nemusí fyzicky pracovat. V současné době se s tím můžeme setkat spíše u intelektuálů a obchodníků. Vietnamským tradicím zcela odporuje otevřená kritika jednotlivce před kolektivem. Ta se považuje za nejkrutější trest nadřízeného vůči podřízenému. Proto tedy, když nadřízený není spokojen se svým podřízeným, sejde se s ním mezi čtyřma očima, kde mu vše vysvětlí a navrhne řešení. Bude-li problém nadřízený ventilovat před vícero lidmi, ztratí před nimi tvář jak nadřízený, tak člověk, který je kritizován. Nadřízený z toho důvodu, že se nesnažil řešit problém v soukromí, ale ihned použil silnější prostředek a příslušný zaměstnanec kvůli tomu, že byl středem kritiky. Ztratit tvář může ve vietnamské kultuře každý, kdo dá volný průchod svým emocím. Znamená to, že nedokáže regulovat své city, to, co si myslí dává najevo jak slovy, tak činy. Velké postavení ve společnosti mají již odedávna učitelé a vzdělaní lidé vůbec. Všeobecně si jich lidé velmi váží a uznávají jejich důležitost. Dalším zvykem, který je jiný než v České republice je ten, že pokud Vietnamcovi chutná předložené jídlo, zanechá na talíři trochu zbylého jídla. Dává tím také najevo, že je sytý. Pokud by na talíři nic nezůstalo, znamená to, že má ještě hlad a žádá přídavek.

Vietnamce překvapuje na české společnosti především to, že rodinu zpravidla bereme pouze jako vztahy mezi rodiči a dětmi, někdy i prarodiči a vnuky, ale jen málokdy co by vztahy s bratranci a sestřenicemi, tetami a strýci. V očích typického Vietnamce se rodiny v české společnosti málo navštěvují se vzdálenými příbuznými a z pravidla k nim mají stejný vztah jako ke známým. Ve Vietnamu tomu tak není (ŠIŠKOVÁ, 2008).

EMPIRICKÁ ČÁST

4 Metodika

V následující části se budu zabývat mým kvantitativním výzkumem o rasových a etnických implicitních postojích u pražských dětí a mládeže ze základních škol. Konkrétně půjde o zkoumání postojů vůči Romům a Vietnamcům. Hlavním cílem mého výzkumu je zjištění, jestli se mezi dětmi ze třetí a deváté třídy objevuje rozdíl ve vnímání Romů a Vietnamců. Praha je město, ve kterém žije vedle sebe mnoho národnostních skupin. Člověk by si mohl myslet, že se zde žádné rasové a etnické předsudky nevyskytují. Opak je ale pravdou. Tyto negativní jevy se objevují v každém městě, oblasti i státě. Proto mě zajímalo, zda se odlišné vnímání etnických skupin vyskytuje už i u dětí a mládeže.

4.1 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu je zmapování implicitních postojů u žáků ze třetí a deváté třídy základních škol v Praze vůči Romům a Vietnamcům. Dalším cílem práce je vyhodnotit rozdíly v odpovědích mezi ročníky a věkem. Hlubším cílem výzkumu je však zjištění, jestli existuje závislost mezi postoji ke konkrétním národnostním skupinám a věkem dětí.

4.2 Hypotézy

H1: Výzkumný soubor mládeže z deváté třídy má kratší reakční časy než výzkumný soubor dětí ze třetí třídy.

H2: Výzkumný soubor dětí ze třetí třídy hodnotí romskou menšinu stejným způsobem jako výzkumný soubor mládeže z deváté třídy.

H3: U obou výzkumných souborů se vyskytuje automatická preference Vietnamců.

4.3 Výběr zkoumaných osob

Výzkumný soubor byl vytvořen záměrně. Tvořili ho žáci ze základních škol v Praze. Všichni respondenti byli Češi. První zkoumanou skupinou, byli žáci třetí třídy, tj. žáci ve věku devíti až deseti let. Těchto dětí bylo dohromady 30, v rámci dělení pohlaví byly rozděleni přesně na poloviny. 15 děvčat a 15 chlapců. Druhou skupinou, která vyplňovala test implicitních asociací, byli žáci deváté třídy. I studenti této třídy mají pouze rodiče s českými kořeny. Třidu žáků devátých tříd tvořilo 12 chlapců a 18 děvčat.

4.4 Výzkumná metoda

Za výzkumnou metodu byl zvolen kvantitativní výzkum a Test implicitních asociací (Implicit Association Test). Tento test představili v roce 1998 Greenwald, McGhee a Schwartz a slouží k měření relativní síly hodnotících asociací, které jsou základem implicitních postojů. Test vždy obsahuje jeden pár obsahů (v případě výzkumu této práce se jedná o Romy a Vietnamce) a jeden pár atributů, které jsou si navzájem kontrastní (dobrý a špatný). Autoři obhajují teorii, že lidé podvědomě reagují rychleji na jim bližší podněty. To znamená snazší a rychlejší odpovídání respondenta na dva koncepty, které má v sobě silněji propojené než spojení dvou méně asociovaných anebo inkongruentních konceptů ([překlad autora této práce] GREENWALD et al., 2002).

V této testové baterii byl použit zkrácený implicitní asociační test, který obsahoval pět fází, z nichž tři byly zácvikové (první, druhá a čtvrtá) a dvě experimentální (třetí a pátá). Všechny fáze byly tvořeny z dvaceti podnětových slov nebo fotografií. Podněty byly v náhodném pořadí vybírány z dvaceti pozitivních nebo negativních slov a z 16 fotografií, skládající se z osmi Romů a z osmi Vietnamců. Použit byl bezplatný softwarový program FreeIAT verze 1.3.3.

Celkově byly položky rozřazeny do čtyř kategorií: dvě kategorie kontrastní dělicí se na kategorie „dobrý“ a „špatný“ a další dvě kategorie

skládající se z fotografií „Romové“ a „Vietnamci“. Respondenti během testu kategorizovali podnětová slova nebo fotografie pomocí počítačových kláves E pro levou část obrazovky a I pro pravou část obrazovky. Ve středu obrazovky se v náhodném pořadí objevoval podnět, který pokud ho účastník zařadil špatně, ukázal se mu na obrazovce červený křížek. V tomto případě musel respondent svou chybnou odpověď opravit a test běžel dál. Program testu v takovém případě měří čas odpovědi až do chvíle, kdy je chyba opravena.

V první fázi testu dostali probandi za úkol rozlišovat fotografie mezi Romy a Vietnamci a zároveň se u nich měli aktivovat postoje vůči těmto dvěma etnickým skupinám. Jak už bylo zmíněno výše, fotografie se ukazovaly v náhodném pořadí. Během udávání testu a vysvětlování instrukcí dětem ze třetí třídy, se jich zadavatelka zeptala, jestli vědí, jak vypadají tyto dvě etniky. Tímto se ujistila, že děti rozumí zadání.

Druhá část byla jako první zácviková, rozdíl spočíval pouze v tom, že kromě fotografií se respondentům ukazovala slova. Účastníci je zařazovali do dvou kategorií, do kategorie „Dobry“, kam patřila pozitiva jako láska, radost, mír, skvělý, oblíbený, milý, potěšení, krásný, dobrý, smích a do kategorie „Špatný“ s negativy jako špatný, selhání, zranění, příšerný, zlo, protivný, bolest, strašný, hrozný, nenávisť. Všichni respondenti byli se všemi podnětovými slovy předem seznámeni.

Třetí fáze v sobě zahrnovala dvě předchozí části. To znamená, že účastníci třídili do kategorií zobrazená slova i fotografie. Každá počítačová klávesa tedy zahrnovala současně dvě kategorie, E pro Romy a slova z kategorie „Dobry“ a I pro Vietnamce a slova z kategorie „Špatný“. Tento třetí úkol platil jako první experimentální.

Po této experimentální fázi následovala čtvrtá zácviková část, ve které měl proband za úkol kategorizovat fotografie opačně, než tomu bylo v první fázi. To znamená, že Romy měl subjekt tentokrát zařadit doprava a zmáčknout počítačovou klávesu I a Vietnamce naopak zařadit doleva zmáčknutím počítačové klávesy E. Tato část měla připravit respondenty na pátou experimentální fázi a zároveň omezit již naučené kombinace.

U páté, experimentální a závěrečné fáze došlo ke kombinaci úkolů z druhé a čtvrté fáze. Každá klávesa v sobě nesla zároveň dvě kategorie, tentokrát opačně než tomu bylo ve třetí části. Kategorie pozitiv a negativ zůstala na stejné straně, prohodily se jen kategorie Romů a Vietnamců. Klávesa E pro Vietnamce a pozitiva, klávesa I pro Vietnamce a negativa.

Skóre Testu implicitních asociací vypočítáme porovnáním reakčních časů mezi třetí a pátou experimentální fází. V praxi to vypadá následovně: pokud respondent bude mít kratší reakční časy u podnětů Romové/negativa a Vietnamci/pozitiva než u Romové/pozitiva a Vietnamci/negativa, bude u něj silnější asociace mezi Romové/negativa a Vietnamci/pozitiva. Výsledek znamená automatickou preferenci pro Vietnamce než pro Romy.

Podle autorů testu by správně měly být vymazány latence kratší než 300 ms a delší než 3000 ms. Tyto části mají být nahrazeny průměrnými reakčními časy. Všechny tyto úkony se mohly udát v nepozornosti, rychlým stisknutím tlačítka nebo dlouhým přemýšlením nad slovem nebo fotografií apod. ([překlad autora této práce] GREENWALD, NOSEK, BANAJI, 2003).

5 Výsledky

V následující kapitole budou představeny výsledky výzkumu. Jsou ověřovány hypotézy, na konci kapitoly je závěrečná diskuze.

5.1 Vyhodnocení výsledků

Byly formulovány tři hlavní hypotézy, na jejichž základě bylo provedeno výzkumné šetření. Výsledky výzkumu budou na následujících řádcích probrány.

***H1:** Výzkumný soubor mládeže z deváté třídy má kratší reakční časy než výzkumný soubor dětí ze třetí třídy.*

Výsledky statistické analýzy jsou v souladu s hypotézou. Mládež z devátých tříd ze základních škol mají všeobecně kratší reakční časy než výzkumný soubor dětí ze třetích tříd základních škol.

***H2:** Výzkumný soubor dětí ze třetí třídy hodnotí romskou menšinu stejným způsobem jako výzkumný soubor mládeže z deváté třídy.*

Tato hypotéza se na základě výsledků testu nedá podpořit. Výzkumné vzorky hodnotí romskou menšinu jinak, než se předpokládalo. Výsledky výzkumu totiž ukázaly, že třetí třída chová automatickou preferenci k Romům a devátá třída nepreferuje nikoho. Ani Romy, ani Vietnamce. V reakčních časech totiž není téměř žádný rozdíl: $t = -0,303$, $p = 0,764$

***H3:** U obou výzkumných souborů se vyskytuje automatická preference Vietnamců.*

Tato hypotéza nemůže být na základě výsledků testu potvrzena. Za pomoci jednovýběrového testu byly zajištěny výsledky, kde třetí třída automaticky preferuje Romy a devátá třída nepreferuje nikoho.

U dětí ze třetí třídy u inkongruentní dvojice: $M = 1,43$ ($SD = 0,37$)

U dětí ze třetí třídy u kongruentní dvojice: $M = 1,9$ ($SD = 0,89$)

$t(28) = -2,68, p = 0,012$

U dětí z deváté třídy u inkongruentní dvojice: $M = 1,07 (SD = 0,31)$

U dětí z deváté třídy u inkongruentní dvojice: $M = 1,09 (SD = 0,29)$

$t = -0,303, p = 0,764$

5.2 Omezení výzkumu a doporučení pro další výzkum

Ačkoliv byl výzkum pečlivě promyšlen, plánován a realizován, je třeba zmínit některé limity a nedostatky, které se ukázaly až během vyhodnocování dat a po získaných zkušenostech.

Za první nedostatek lze považovat výzkumný vzorek. Dvě skupiny po třiceti respondentech tvoří malou skupinu lidí, což komplikuje následnou analýzu získaných dat. Vytvořit závěr výzkumu je sice možné, ale je těžké výsledky zevšeobecnit a použít jako relevantní informaci o věkových kategoriích, které se na výzkumu účastnily. V případě výzkumu této práce, kdy se hlavní hypotézy nepotvrdily, je poté velmi těžké určit, zda se stala chyba během zadávání, kdy nebyly brány v potaz všechny důležité aspekty nebo se zde opravdu sešla skupina dětí a mládeže, která chovala opravdu takové implicitní postoje k Romům a Vietnamcům, které se ve výsledcích ukázaly. Jednalo by se o děti, které chovají dle výsledků automatickou preferenci pro Romy. V reakčních časech, jak bylo diskutováno na přechozích stránkách, byly ale velmi malé rozdíly, proto se z nich nedá udělat velký závěr.

Pokud bychom chtěli zvážit, jaké aspekty by se příště při zadávání testu měly ještě zohlednit, jednalo by se o následující:

U dětí ze třetí třídy by měly být stejné podmínky se čtením. Předem nebylo zkontrolováno, jestli všechny děti plynule čtou a nemají problém slova v rychlosti přečíst. V takovém případě by čtení dítě zdržovalo, což pro výsledky testu znamená delší reakční časy. Předpokládá se, že v deváté třídě čtení nijak neovlivňuje výsledky testu, jelikož s ním už nikdo nemá problém.

Jako další možnost se nabízí, že děti ve třetí třídě nepoznají všechny etniky stejně rychle. Je možné, že u některých rychleji trvá než dokáží rozpoznat

a určit, do jaké skupiny spadají. Zadavatelka testu se dětí před spuštěním testu sice ptala, jestli vědí, jak tyto dvě etniky vypadají a pro jistotu jim popsala, jakou mají barvu kůže a jak vypadá jejich tvar očí. Dopředu ale nebylo zkontrolováno, jestli s nimi mají děti nějakou zkušenost, jestli je někdy viděli naživo nebo jestli jednoduše ví, o koho se jedná. Proto je tedy i možné, že dětem šlo snáze identifikovat na obrázku Roma než Vietnamce. To by totiž také vysvětlovalo číslo reakčních časů.

Až po sesbírání dat a delší rešerši se autorka dočetla o teorii, jak zajistit větší efekt Testu Implicitních asociací. Bylo totiž zkoumáno, jestli je důležité pořadí experimentálních fází či nikoliv. Lane a kolektiv v roce 2007 zjistili, že první experimentální fáze má tendenci ovlivňovat druhou experimentální fázi, konkrétně při zkoumání rasových předsudků je výsledkem větší efekt IAT, pokud stereotypní uspořádání v první fázi (Vietnamci/dobry a Romové/špatný) předchází nestereotypnímu uspořádání v druhé experimentální fázi (Vietnamci/dobry a Romové/špatný). Efekt pořadí sice částečně snižuje třetí závěrečná fáze (v testu se v celkovém pořadí jedná o čtvrtou fázi), stále se tu jedná o důležitou věc (LANE, BANAJI, NOSEK, GREENWALD, 2007). Tento fakt nebyl ve výzkumu této práce brán v potaz. Je tedy možné, že výsledky testu by dopadly úplně jinak, kdyby první a druhá experimentální fáze (v celkovém pořadí třetí a pátá fáze), byly prohozené. Jako první by přišla na řadu stereotypní, kongruentní dvojice. To znamená Romové/špatný a Vietnamci/dobry a až ve druhé experimentální fáze by bylo za úkol přiřazovat inkongruentní dvojice, tedy nestereotypně.

Poslední doporučení se týká způsobu měření implicitních postojů. Vhodné by bylo doplnit Test implicitních asociací dalšími metodami, která by doplňovaly tyto postoje a zároveň je také kombinovaly spolu s explicitními postoji. Porovnání těchto dvou variant přinese mnohem více poznatků, než když se měří jen a pouze implicitní postoje, jak tomu bylo v tomto výzkumu.

Závěr

Teoretická část práce shrnula základní poznatky o pojmech a jejich vzájemných vztazích. Byly definované postoje, charakterizovaná jejich struktura a funkce, dále pak se vytyčil rozdíl mezi implicitními a explicitními postoji. Byl vymezen předsudek a stereotyp, dále pak byly vysvětleny pojmy, v co všechno může předsudek vyústit. Pozornost se tedy zaměřila na diskriminaci, etnocentrismus, rasismus a xenofobii. V další kapitole teoretické části se autorka věnovala teoriím, které se snaží vysvětlit, kdy se u dětí začínají formovat a jak se předsudky u dětí vyvíjejí. Teorií je mnoho, zde byly shrnuty jen ty nejnámější a nejdůležitější.

V neposlední řadě byly popsány znaky romského a vietnamského obyvatelstva, jejich zvyky a kultura.

V praktické části byl zkoumán implicitní postoje vůči Romům a Vietnamcům pomocí jednoho testu s názvem Test implicitních asociací. Výzkum byl proveden mezi 60 lidmi, konkrétně mezi 30 dětmi ze třetí třídy základních škol v rozmezí mezi devíti až desíti lety a 30 mládežníky z devátých tříd základních škol v rozmezí mezi 15 a 16 lety.

Pro tento výzkum byly formulovány celkem tři hlavní hypotézy, u kterých se autorka snažila zjistit soulad s výsledky. Jedna z hlavních hypotéz se potvrdila, dvě zbylé hypotézy se nepotvrdily. Jednotlivé výsledky jsou shrnuty a interpretovány v diskuzi.

Výzkumy v této oblasti pokládám za velmi důležité. Dávají dohromady náhled na nás samotné a udávají směrnice, nad čím se zamýšlet a co je potřeba změnit. Rasové a etnické předsudky jsou sice součástí lidských dějin a lidí samotných po celém světě, přesto je důležité si uvědomovat, jak moc ovlivňují životy kolem nás. Nelze se jen vymlouvat, že jsou předsudky a negativní postoje vůči odlišným národům součástí člověka, ale je důležité neustále mít na paměti ideál, kdy rasové a etnické předsudky jsou jevy negativní a špatné a které nelze akceptovat. Proto jsem přesvědčena, že společnost by měla začít především u dětí a mládeže a vést je správným příkladem k toleranci a respektu k odlišně

vypadajícím lidem. Přínos mé práce a výzkumu může být pro školy a učitele, která se snaží zavést multikulturní výchovu do všech stupňů vzdělávání, pro rodiče snažící se vést své dítě k toleranci a pro instituce, které se zabývají rasovými a etnickými předsudky a postoji u dětí a mládeže. Mimo jiné také doufám, že má práce přispěje k šíření nových poznatků o předsudcích u dětí, které v České republice tak znatelně chybí.

Seznam použité literatury

ALLPORT, Gordon, W. 2004. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor. ISBN 80-7260-125-3.

HNILICA, Karel. 2010. *Stereotypy, předsudky, diskriminace: pojmy měření, teorie*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1776-3.

HUBINGER, Václav, HONZÁK, František, POLIŠENSKÝ, Jiří. 1985. *Národy celého světa*. Praha: Mladá fronta.

NÁVRATIL, Pavel. a kol. 2003. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-741-8.

NOVÁK, Tomáš. 2002. *O předsudcích*. Brno: Doplněk. ISBN 80-7239-121-6.

PRŮCHA, Jan. 2010. *Interkulturní psychologie: Sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. 3. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-709-1.

ŠATAVA, Leoš. 2009. *Jazyk a identita etnických menšin: Možnosti zachování a revitalizace*. Sociologické nakladatelství. ISBN 978-80-86429-83-0

ŠÍŠKOVÁ, Tatjana, ed. 2008. *Výchova k toleranci a proti rasismu: Multikulturní výchova v praxi*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-182-2.

TESAŘ, Filip. 2007. *Etnické konflikty*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-097-9.

THOROVÁ, Kateřina. 2015. *Vývojová psychologie: Přeměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0714-6.

VÝROST, Josef., SLAMĚNÍK, Ivan. 2010. *Sociální psychologie: 2. přepracované a rozšířené vydání*. Grada Publishing. ISBN 978-80-247-1428-8

Internetové zdroje

ABOUD, Frances, E., FENWICK, Virginia. 1999. *Exploring and Evaluating School-Based Interventions to Reduce Prejudice*. Dostupné z URL <http://onlinelibrary.wiley.com/wol1/doi/10.1111/0022-4537.00146/full>

BONVILLAN, Jocelyn., HUSTON, Aletha., C. 2002. *Development of Racial Attitudes and Identity in Children: A Review of the Literature*. Dissertations University of Kansas. Department of Psychology and Rehabilitation Counseling. Dostupné z URL <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED449431.pdf>

DVOŘÁKOVÁ, Kateřina. 2007. *Kontaktní hypotéza v odborné literatuře pojednávající o interetnických vztazích*. Rexter – časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu. Brno: Centrum strategických studií. č. 2, s. 57-67. Dostupné z URL http://casopis.rexter.cz/02-2007/rexter_02_2007-3.pdf

GÁLIK, Stanislav. 2012. *Psychologie přesvědčování*. Grada Publishing. ISBN 978-80-247-8121-1. Dostupné z URL https://knihy.abz.cz/imgs/teaser_pdf/4449788024742472.pdf

GREENWALD, Anthony, G., BANAJI, Mahzarin, R. 1995. *Implicit Social Cognition: Attitudes, Self-Esteem, and Stereotypes*. *Psychological Review*. Vol. 102, No. 1, pp. 4-27. Dostupné z URL: http://faculty.washington.edu/agg/pdf/Greenwald_Banaji_PsychRev_1995.OCR.pdf

GREENWALD, Anthony, G., BANAJI, Mahzarin, R., RUDMAN, Laurie, A., FARNHAM, Shelly, D., NOSEK, Brian, A., MELLOTT, Deborah, S. 2002. *A Unified Theory of Implicit Attitudes, Stereotypes, Self-Esteem, and Self-Concept*. *Psychological Review*. Vol 109, No. 1, pp. 3-25. Dostupné z URL <https://faculty.washington.edu/agg/pdf/UnifiedTheory.2002.pdf>

GREENWALD, Anthony, G., NOSEK, Brian, A., BANAJI, Mahzarin, R. 2003. *Understanding and Using the Implicit Association Test: I. An Improved Scoring Algorithm*. *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol 85, No. 2, pp. 197-

216. Dostupné z URL

<http://faculty.washington.edu/agg/pdf/GB&N.JPSP.2003.pdf>

HAYESOVÁ, Nicky. 2003. *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-763-9. Dostupné z URL

http://www.gjarpo.sk/~gajdos/psychologia/KNIHY/HAYESOVA_N.---Zaklady_socialni_psychologie.pdf

KLOPP, Jackie. *Exploring the source of prejudice in children*. The McGill Reporter. 1996, roč. 28, č. 17. Dostupné z URL <http://reporter-archive.mcgill.ca/Rep/r2817/prejudice.htm>

LANE, Kristin, A., BANAJI, Mahzarin, R., NOSEK, Brian, A., GREENWALD, Anthony, G. 2007. *Understanding and Using the Implicit Association Test: IV*. In B. Wittenbring and N. Schwarz, *Implicit Measures of Attitudes*. New York: Guilford Press, Dostupné z URL

<https://faculty.washington.edu/agg/pdf/Lane%20et%20al.UUIAT4.OCR.2007.pdf>

NESDALE, Drew. 2008. *Social Identity and Ethic Pejudice in Children*. Dostupné z URL <http://www.vtmh.org.au/docs/crc/drewnesdale.pdf>

Příloha č. 1 – Podnětový materiál IAT

Vietnamci

Romové

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno a příjmení autorky: Kateřina Trefná

Studijní program: Psychologie

Studijní obor: Psychologie

Název práce: Etnické stereotypy, postoje a předsudky u dětí a mládeže
v Praze

Počet stran (bez příloh): 41

Celkový počet stran příloh: 3

Počet titulů české literatury a pramenů: 14

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 8

Počet internetových odkazů: 11

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Karlovi Hnilicovi, CSc.

Rok dokončení práce: 2017

**Posudek vedoucího bakalářské práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studentky: Kateřina Trefná

Obor studia: psychologie

Název práce: Etnické stereotypy, postoje a předsudky u dětí a mládeže.

Vedoucí práce: doc. Karel Hnilica

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 41

Počet stránek příloh: 3

Počet titulů v seznamu literatury: 22 + 11

0**	1	2	3	4

Výběr tématu

Závažnost tématu

	x			

Oborová příslušnost tématu

	x			

Originalita tématu a jeho zpracování

			x	

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

		x		

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

		x		

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	x			

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

			x	

Využití výzkumných empirických metod

	x			

Využití praktických zkušeností

x				

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

	x			

Naplnění cílů práce

			x	

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

		x	x	

Návaznost kapitol a subkapitol

	x			

** 0 – nehodnoceno; 1 – výběrně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

		x	x	

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

			x	

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

Práce sestává ze dvou částí, teoretické a empirické. V teoretické části autorka seznamuje s různými definicemi pojmů, které se týkají její bakalářské práce. Její přístup je však spíše lexikální než teoretický, v principu vyjmenovává různé definice a různé koncepce, aniž by je srovnávala a aniž by se věnovala jejich rozboru.

V práci je rovněž několik nepodložených tvrzení. Autorka například tvrdí, že slovo Cikán začali používat Řekové v 10. století (str. 30), aniž by uvedla zdroj. (Je přitom navíc jasné, že jde o chybu.)

V empirické části autorka testovala hypotézy, podle nichž budou mít žáci třetích a devátých tříd obdobné implicitní postoje k Romům i k Vietnamcům, přičemž obě skupiny budou preferovat Vietnamce před Romy. K testu těchto hypotéz použila IAT. Výsledky jejího výzkumu jsou v rozporu s jejími hypotézami. Není však jasné, zda jde o chybnou hypotézu, nebo o nepříliš pečlivě provedený výzkum.

Otázka do diskuse: Můžete uvést nějaká jiná vysvětlení toho, proč se žáci neliší v RT po prezentaci obrázků Romů a Vietnamců, než to, že se neliší v implicitních postojích?

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Práce splňuje podmínky kladené na bakalářskou práci.

Doporučení k obhajobě: doporučuji

Navrhovaná klasifikace: dobře

Datum, podpis: 12. 5. 2017

doc. Karel Hnilica

**Posudek vedoucího/opponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta: Kateřina Trefná

Obor studia: Psychologie

Název práce: Etnické stereotypy, postoje a předsudky u dětí a mládeže v Praze

Vedoucí/oponent* práce: Mgr. et Mgr. Michal Slaninka, Ph.D.

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 41

Počet stránek příloh: 3

Počet titulů v seznamu literatury: 14+8+11

0**	1	2	3	4

Výběr tématu

Závažnost tématu

	x			

Oborová přílehavost tématu

	x			

Originalita tématu a jeho zpracování

			x	x

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

	x			

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

				x

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

			x	

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

			x	

Využití výzkumných empirických metod

			x	x

Využití praktických zkušeností

x				

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

x				

Naplnění cílů práce

		x		

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

		x		

Návaznost kapitol a subkapitol

	x			

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost

výsledků v praxi

				X

Vhodnost prezentace závěrů práce
(publikace, referáty, apod.)

				X

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

1. Může autorka konkrétně popísať, ako štatisticky postupovala pri dosahovaní výsledkov?
2. Může autorka popísať, ako postupovala pri citovaní?

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Autorka v práci skúma etnické stereotypy, predsudky a postoje u detí a mládeže v Prahe. K práci mám niekoľko výhrad. I keď po formálnej i obsahovej stránke je teoretická časť práce v poriadku, v texte sa nachádzajú vety, ku ktorým je uvedený zdroj práce, avšak vety sú doslovne prepísané bez toho, aby boli citované a je ich takto možno nájsť na internete (napr. str. 16, 17, 27, možno aj inde). O to viac prekvapujúce je, že v texte sa nachádzajú aj správne citované pasáže. Niekedy absentujú pôvodné zdroje.

Spornou sa ukazuje i empirická časť. Napríklad zo samotnej hypotézy jedna nie je zrejmé, aký reakčný čas chce autorka zmerať. Z výsledkov nie je zrejmé, ako autorka postupovala, na základe čoho zvolila aký typ testu (parametrický alebo nie). Nie sú v nej výsledné štatistické grafy. V práci nie je dostatočne uvedené, či sa jedná o výber študentov jednej alebo viacerých základných škôl. Domnievam sa, že samotná metodika je sporná, pretože sa neberie do úvahy zmysel výrazu, ktorý vidia študenti na obrazovke a ktorý môže mať zásadný význam pre hodnotenie a to bez ohľadu na farbu pleti. Oceňujem, že autorka kriticky zhodnocuje obmedzenia výskumu a odporúčania pre ďalší výskum.

Prácu vnímam na hrane neprospela, dobrá.

Doporučení k obhajobě: doporučuji/nedoporučuji*

Navrhovaná klasifikace: dobrá, neprospela

Datum, podpis: 4.5.2017

Mgr. et Mgr. Michal Slaninka, Ph.D.